

ÇAĞDAŞ BİR DÜŞÜNÜR VE MÜFESSİR OLARAK MUHAMMED ESED

(Lwow/Polonya 1900-İspanya 1992)

Arş. Gör. İsmail ÇALIŞKAN*

I- GİRİŞ:

Baş döndürücü bir hızla geçen zaman ve ona yetişmeye çalışan insanlığın yaşamı, her zaman olduğu gibi, bütün yönleriyle hızlı bir değişime kilitlenmiştir. Bu gerçeğin önünü kesmeye kalkışmak, bu fırtınanın önünde savrulup gitme kaderini yaşamağa peşinen razı olmak demektir.

Bireylerin, toplumların organik ve zihinsel değişme, gelişme vakıası insanın fitrî varoluşuyla mütenasip bir durumdur. Bu durumun sürükleyici ve tahrik edici gücü insan düşüncesidir. Kur'an'a göre peygamberlerin gönderiliş amacı bu gelişme ve değişme sürecini insana yakışır bir şekilde gerçekleştirmektir. Peygamberler zincirinin son halkası ve O'nun getirdiği Kitap bu bağlamda ilahi yönlendirmenin zirvesidir.

Vahyin kesilmesinden sonra insana düşen Kur'an-ı Kerim'i en verimli bir şekilde bu hayatın içine sokmaktır. Atıl duran bir kitabın bu hayatta hiçbir yeri olamayacağı gerçeğini idrak eden müslümanlar onu çağların hiç birisinde ihmal etmeksizin yorumlama ve düşüncelerini tazeleme gayretini eksik etmemişlerdir.

Çağımızda bu gayretin her gün yeni bir safhasına şahit olmaktayız. Bu defa yeni bir safhayı başlatma girişimi nerdeyse 20. yy. ile yaşıt olan ve İslam'ı Batı'da tanıtmaya çabalarıyla bilinen Muhammed Esed'den gelmiştir. Bu safhalarda yerimizi almak için ikili bir düşünce kaynağını ihmal etmememiz gerektiği kanaatindeyiz. Birincisi; **yerli düşünce** ismini verdiğimiz kendi yerel üretimimiz, ikincisi; yerelin dışındaki dünyada gelişen düşünceyi takib ve özümsemedir.

İşte geleceğe ışık tutacak olan Yeni İslam Düşüncesi bu şekilde canlılığını koruyacaktır. Bu oluşumda Kur'an'ın ve onun yorumundan çıkan fikirlerin yeri oldukça büyük olacaktır. Bu çabalara bir katkı olması açısından çağdaş bir müslüman yazar, düşünür ve de müfessir olan Esed'in düşüncesini eserleriyle birlikte, özellikle Kur'an tercümesi ve tefsiri üzerine çalışmasını tanıtmayı istiyoruz. Ondan faydalanmayı, düşüncenin sınır tanımaz evrenselliğinin bir gereği olarak görmekteyiz.

II- ESED'i (1900-1992) TANIMA

* C. Ü. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı.

Çağımızın ünlü siması Muhammed Esed hakkında henüz geniş araştırmalar yapılmamıştır. Onu, ancak kendi eserlerinden tanımak mümkündür. Kendi biyografisini anlattığı Mekke'ye Giden Yol adlı kitabı ve kendisiyle yapılan bir röportajdan faydalanarak, onun hayat hikayesini özetleyeceğiz¹.

Leopold Weiss 1900 yılında Avusturya'nın (o zamanlar Polonya'ya ait) Lwow şehrinde Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Avukat olan babası onu bilim adamı olarak yetiştirmek istiyordu, ama o, daha çok edebiyata merak salmıştı. Küçüklüğünden itibaren iyi bir din eğitimi aldı, İbranice'yi öğrendi. Ancak Yahudiliğin evrensel bir mesajdan yoksun olduğunu görmesi kendi ifadesiyle onu "düş kırıklığına uğratmış" ve yeni arayışlara sevk etmişti. Öyle ki o dönemde Avrupa'ya saran din ve ahlak buhranından nasibini alarak daha genç yaşlarda "sıradan bir inkârcılığa" sapsmıştı. 1919-1920 li yıllarda iki yıl Viyana Üniversitesinde Sanat Tarihi okudu. Ancak "kendini gerçekleştirmek" için arayışını o sıralarda yeni yeni gelişmekte olan Psikanalizle ilgilenecek devam ettirdi. Asıl arzusu olan gazeteciliğe başlayabilmek için çabasını 1920 de Prag'a oradan da Berlin'e giderek sürdürdü. Uzun uğraşlardan sonra o sıralar meşhur yazar Maxim Gorky'nin eşi ile yaptığı bir röportaj ona bu alana adım atma fırsatını verdi.

Bu arada o yıllarda Avrupa'da yaygın ve bir tanrı haline gelen maddi ilerlemenin Weiss'i tatmin etmemesi ondan da nefret etmesine neden olmuş, mutluluk arayışını başka yerlerde devam ettirmiştir. 1922 yılında dayısının yanına Kudüs'e yaptığı ziyaret aynı zamanda İslam dünyası ve müslümanlarla tanışmasına vesile olmuştur. Bu ziyaret onun için bir başlangıç olmuş ve daha sonra uzun yıllar başta Frakfurter Zeitung olmak üzere Avrupa gazetelerinin muhabiri olarak Ortadoğu ve Arabistan Yarımadası'nda kalmıştır.

Bu sırada Ortadoğu'da Arap-Yahudi mücadelesi, Hicaz bölgesinde meydana gelen olaylar, Batının İslam dünyasını alt etme hamlesini ve ona karşı koyan müslümanları kısaca 20. yy. in en hareketli dönemini dünyanın en hareketli ve acılı bölgesinde bizzat yaşayarak gözlemlemiş ve bütün olanları dünya kamuoyuna yansıtmıştır. İlk Türkiye ziyaretini bu görevi sırasında Avrupa'ya dönüşünde İstanbul üzerinden giderek yapmıştır.

Avrupa'ya dönüşünde arayışını Hristiyanlıkla devam ettirmiş, ancak Hristiyanlığın ruhla beden, inanç dünyasıyla pratik hayat arasında yaptığı ayırmadan dolayı ona karşı hemen soğumuştur. Kitaplarında yer yer bu dualizme (ruh-beden ayırımına) şiddetli eleştiriler yöneltmiştir. Buna karşı müslümanlara ve onların dinine olan güven ve sevgi her geçen gün biraz daha artarak devam etmiştir

Yeniden Ortadoğu'ya döndüğünde (1924), artık daha rahat hareket etme durumundaydı. Bu sebeple 1931 e kadar baştanbaşa bütün bölgeyi (Mısır, Suudi Arabistan, Kudüs, Filistin, Ürdün, Suriye, Irak, Libya, Kuveyt, İran, Afganistan, Orta Asya, Rusya)

¹ Esed, Muhammed, **Mekke'ye Giden Yol**, (çev. Cahit Koytak), 3. bas., Ğşaret y., Ğst. 1992, s. 74-120; "Muhammed Esed", **Arabia**, September,1986, s.49-55. Bu röportaj **Kelime Dergisi**, (çev. Ahmet Ertürk), sayı 13, Temmuz 1987'de Türkçe olarak yayımlanmış olup Esed'in **Ğslam'da Yönetim Biçimi** adlı eserinin Türkçe çevirisine de eklenmiştir.

gezdi. Farsça'yı, mahalli lehçeler dahil fasih Arapça'yı iyi bir şekilde öğrendi. Zamanın ileri gelen devlet adamları, ilim ve fikir önderleriyle dostluklar kurdu.

Bu arada müslümanların gerileme sebepleri ve İslam dininin bunda bir etkisi olup olmadığı üzerinde durdu, tanıdığı ileri gelen kişilerle bu mesele üzerinde tartışmalar yaptı. Bütün bunlar olurken bir yandan da İslam'a daha yakınlaşıyordu.

1926 yılında Elsa isimli dul bir Almanla Frankfurt'ta evlendi. Bu sırada Avrupa'yı ve onun medeniyetini son bir kere daha iyice değerlendirdi. Ve nihayet bütün şüpheleri tatmine ermiş olarak Eylül 1927 de Berlin'de müslüman oldu. Onun müslüman olması zaten çok nazik durumda olan aile bağlarını iyice koparmış ve bu durum 1935 e kadar sürmüştür. Bir kaç hafta sonra karısı da müslüman oldu. Aynı yıl karısı ve üvey oğlu ile birlikte gittiği ilk hacc seyahatinde Mekke'de Elsa'yı kaybetti. Bu sırada Kral Abdülaziz b. Suud'la tanışması hayatında yeni bir dönemi başlatmış ve 1938 e kadar S. Arabistan'da kalarak yeniden evlenmiş, bir çocuğu olmuş ve bir çok olayın içerisinde bizzat yer almıştır. Bu arada Medine'de tarih ve tefsir başta olmak üzere İslami ilimleri okudu, Buhari'nin tercüme ve şerhiyle uğraştı².

O'nun müslüman olması tabii olarak birçok insanın dikkatini çekmiş ve kendisine "Niçin müslüman oldun? İslam'ın seni çeken önemli tarafı nedir?" gibi sorular yöneltilmiştir. Cevabını kendi ağzından dinleyelim: "İtiraf etmeliyim ki, bu soruya tam cevap bulamıyorum. Beni, onun esaslarından yalnız biri çekmiş değildir. Beni çeken; onun hayret veren bütünlüğü, ameli hayat yolunda tefsirini bulamayacağımız yüksek ahlaki talimatının sınımsız ve düzenli yapısıdır"³. Onun müslüman olmasına etki eden sebeplerden biri de İslamın esaslarını, müslümanların yaşantısından değil de doğrudan doğruya İslam'ın kaynaklarından öğrenmiş olmasıdır.⁴

Esed 1947'de Pakistan'da Cinnah ve İkbâl ile tanıştı. Önce, Yeniden İslami Yapılanma (İslami Tecdit) Dairesi'nde görev aldı (1948), daha sonrada Pakistan Dışişleri Bakanlığı'nın Yakınoğu İşleri Müsteşarlığı'na atandı ve New York'da Birleşmiş Milletler Pakistan Daimi Temsilcisi olarak görevlendirildi. 1952'ye kadar bu görevi sürdüren Esed bu tarihten sonra zamanını eserlerini yazmaya, özellikle de tefsirini hazırlamaya ayırdı. 1980 de Tanca, daha sonra da Potekiz'e yerleşti. 1992 yılında İspanya'da vefat etti⁵.

III- ESERLERİ:

1- Unromantisches Morgenland⁶

² Esed, Muhammed, **Ğslam'da Yönetim Biçimi**, (çev. M. Beşir Eryarsoy), Yöneliş yay., Ğst. 1988, s. 8-10.

³ Esed, Muhammed, **Yolların Ayrılış Noktasında Ğslam**, (çev. Hayreddin Karaman), Nesil yay., Ğst. 1965.s.15.

⁴ age., s. 14.

⁵ **Ğslam'da Yönetim Biçimi**, s. 8-12, 25. Ayrıca **Kur'an Mesajı Meal-Tefsir'e** (c. I s. III-IV) mütercimler tarafından yazılan hayat hikayesi.

⁶ Esed, Muhammed. **Unromantisches Morgenland**, Frankfurt 1924. Bu eser bir daha basılmamıştır.

Muhammed Esed Ortadoğu'ya yaptığı ilk ziyaretinden Frankfurt'a dönüşünde gezi boyunca edindiği izlenimlerini bu kitapta toplamış ve yayınlamıştır⁷.

2- **The Road to Mecca** (Mekke'ye Giden Yol)⁸

Esed, hayatını ve tecrübelerini yazmak üzere 1952 yılında Pakistan'ın Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği görevinden istifa ettikten sonra bu kitabı kaleme almaya başlamıştır.

Bu kitap ne salt bir biyografi ve ne de garip bir serüven olmayıp, sadece bir Avrupa'nın İslam'ı keşfedip tanınması ve müslüman toplumla bütünleşmesinin hikayesini anlatır. Kitabın konusu 1932 yılında Arabistan çöllerinde geçen uzun ve meşakkatli bir hac yolculuğudur. Bu yolculuğu anlatırken aralara girişler yaparak o zamana kadarki hayatını çarpıcı ve nefis bir üslupla anlatmaktadır. Aynı zamanda kitapta, 1900'lü yıllardan itibaren 1932'ye kadar Avrupa'nın içinde bulunduğu durum, Batı'lı insanın çıkmazları, arayışları, bütün bir İslam dünyasının içinden geçtiği sıkıntılı dönem, kavgalar, savaşlar, toplumsal arayışlar, çöküp giden bir imparatorluğun (Osmanlı) bıraktığı ağır sorunlar, müslümanların geri kalmışlığı ve diğer iç meseleler, Batı'nın istila, saldırı ve sömürge çabalarına karşı İslam dünyasının önü alınmaz öfkesi vs. bütün çıplaklığı ile ortaya konulmaktadır.

Her hatırat gibi, bir gazeteci ve düşünür olarak, onun bu hatıratı da yaşadığı çağa tanıklık etmektedir. Bizzat olayların içinde yer alarak hem Batılı hem de Doğulu ve Ortadoğulu insanı, onun dinini, dilini, yaşayışını, davranışlarını, duygularını vs. bir çok yerlisinden daha iyi tanımış ve kitaba aktarmıştır. Dolayısıyla kitap; dinsel, kültürel ve tarihsel açıdan önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Hatta Esed'in kendi ifadesine göre, daha o yıllarda yazdıkları ve verdiği konferansları Batı'da, özellikle oryantalistlerce yukarıda sayılan konularda güvenilir bir kaynak olarak değerlendirilmiştir⁹.

3- **İslam at the Crossroads** (Yolların Ayrılış Noktasında İslam)

Bu eserde Batı medeniyeti karşısında İslam'ın bu günkü halinin bir analizi ve İslam'ı geçmişte büyük yapan şeyin bazı yönleri anlatılmaktadır.¹⁰ Bu düzlemde Esed, İslam'ın hayat anlayışı, insana bakışı ve ibadet düsturlarını ele alarak onu diğer dinlerden ayıran en önemli özelliği olan düalizmi (maddi-manevi, ruh-beden ayrımı) reddedişine vurgu yapmaktadır. Ayrıca kitapta, gayesi "maddi fayda" olan, hatta bunu modern bir tanrı ve din haline getiren Batı ile İslam'ı karşılaştırmaktadır¹¹.

⁷ **Mekek'ye Giden Yol**, s. 244.

⁸ Bu kitap New York 1954'de ilk baskısını yapmıştır. Almanca, İsveççe, Fransızca, Japonca, Urduca, Hintce, Endonezyaca, Arapça'ya tercüme edilmiştir. 1967'de Türkçe tercümesi yapıldı (Yağmur yay., Ğst. 1967). Daha sonra Cahit Koytak tarafından tercüme edilen kitab, Ğnsan yay., Ğst. 1984'de basıldı. Bu makalede aynı kitabın Ğnsan yayınları, Ğstanbul 1992 baskısı referans alınmıştır.

⁹ **Mekke'ye GidenYol**, s. 389-390.

¹⁰ **Yolların Ayrılış Noktasında Ğslam**, s. 16-19.

¹¹ age., s. 23-87.

Yazar kitabının son bölümünü hadis ve sünnet konusunda özel bir değerlendirmeye ayırmıştır. Burada hadis ve sünnetin ne olduğundan çok, onun İslam için önemi üzerinde durmuş ve onun İslamî kalkınmanın anahtarı olduğunu vurgulayarak, İslam tarihi boyunca gündemden düşmeyen sünnet ve hadis tenkid ve aleyhtarlığını eleştirmiştir.

Bu kitabın sonuna, mütercim tarafından, yazarın İslam'da yönetim sorunu ve İslam'ın devlet anlayışını değerlendirdiği "**İslam ve Politika**" adlı bir makalesi eklenmiş, fakat makalenin yayımlanma tarihi ve yeri hakkında bir bilgi verilmemiştir.

4- **The Principles of State and Government in İslam** (İslam'da Yönetim Biçimi)¹²

Yazar 20. yy. in ikinci yarısında İslam dünyasındaki toplumsal arayışlara teorik ve pratik katkılarda bulunmayı bir görev sayarak, Pakistan'da bu yönde sürdürülen çalışmalara bizzat katılmış, bununla da yetinmeyip makale ve yazılarıyla teorik olarak katkıda bulunmuştur. İşte bu kitap bu çalışmaların bir ürünü olarak 1948'de Pencab'da yayınlanan "İslami Anayasa'nın Oluşturulması" adlı makalesinin genişletilmiş şeklidir. Kitapta İslamî bir toplum sorununu ele alan yazar, öncelikli olarak şeriat kavramını mercek altına almaktadır.

7- **İslam Siyaseti**¹³

Yazar, bu makalede İslam dini ve siyaset arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Ancak çok kısa olan bu yazıda o, yukarıda ismi geçen İslam'da Yönetim Biçimi adlı eserinin kısa bir özetini yapmakta ve o kitaptan farklı bir şey söylememektedir.

5- **Sahih al-Buhârî: The Early Years of İslam**

Esed 1938 e kadar Medine'de kaldığı yıllarda Sahih-i Buharî'nin tercüme ve şerhini yapmıştır. Bu çalışmanın el yazmasının büyük kısmı savaşta kaybolduğu için sadece Buharî'nin ilk bölümleri üzerindeki çalışma ve yorumlardan müteşekkil bir kısmı bu başlıkla basılmıştır¹⁴.

6- **The Message of The Qur'an** (Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir)¹⁵

Esed'in uzun yıllar alan bilgi ve tecrübe birikiminin en büyük meyvesi bu kitabıdır. Zira o, hatırat yazmakla başlayan İslamî edebi hayatının en önemli eserleri birer birer ortaya

¹² İlk baskısı University of California press, Berkeley, U.S.A. 1961, ikincisi Tangier 1980'de yayınlanmış ve Arapça'dan sonra Türkçe'ye **Ğslam'da Yönetim Biçimi** ismiyle M. Beşir Eryarsoy tarafından çevrilerek, (Düşünce yay., Ğst. 1977) ilk baskısı yapılmış, daha sonra gözden geçirilerek (Yöneliş yay., Ğstanbul 1988) yeniden yayınlanmıştır.

¹³ Yazarın bu makalesi, Lord Hardly-Leopold Weiss, **Avrupalı Gözüyle Ğslam**, (çev. Akif Nuri Karcıoğlu-Hasan Şahin, Hikmet yay., Ğst. 1969) ismiyle yayınlanan kitabın 81-94. sayfalarında yer almaktadır. Bunun dışında kitap Hardly'ye aittir. Kitabın kapağında her iki yazarın ismi de yazılmıştır.

¹⁴ age., s. 10.

¹⁵ İlk dokuz surenin tefsirinden müteşekkil birinci baskı 1964 yılında, tamamı ise **The Message of The Qur'an** adıyla Daru'l-Andalus, Gibraltar 1980'de yayınlanmıştır. **Türkçesi: Kur'an Mesajı; Meal-Tefsir**, (çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), Ğşaret yay., Ğst. 1996, I-III cilt.

çıkarken, hep bir üst kademe elde ederek, aşama aşama Kur'an'ın tercüme ve tefsirine ulaşmıştır. Söz konusu eseri geniş bir şekilde aşağıda inceleyeceğimiz için, daha fazla bilgi vermiyoruz.

IV- ESED'İN DÜŞÜNCE YAPISI

Herşeyden önce, Batı'da doğup büyüyen birisi olarak Esed, herhangi bir art niyet taşımadan, Batılı kavramlar ve anlayışa göre "daha aşağı düzeyde olan dinsel ve toplumsal yapı" yı yani İslam dini ve İslam toplumunu içten ve kendini vererek benimsemiş ve kaynaşabilmiştir. Bu davranışıyla o, Batı kültürel mirasına sahip birisi olarak bu kültürel yapıyı İslam'ınkiyle değiştirmiş yürekli bir insan olduğu göz önünde bulundurulmalıdır¹⁶.

Yaşadığı çağın ve insanının sıkıntı ve yönelişlerinin bilincinde olan Esed, önce kendisi için bir çıkış yolu aramış onu bulduktan sonra da yeni mensubu olduğu dünyanın insanının içine düştüğü buhrandan kurtulma çarelerini araştırmıştır. Ona göre bu kurtuluş yolu İslam'ın gerçekliğinden başkası sağlayamaz. Bu sebeple o, İslam'ın bütün canlılığı ve hayat veren soluklarından dipdiri bir dünya kuramayan müslümanlara ağır eleştiriler yöneltirken, Batı ve onun insanlığı içine sürüklediği dinsel ve toplumsal açmazları açık bir şekilde gözler önüne sermektedir¹⁷.

Onun İslami düşüncesinin temelini, yıllarca Arap toplumunda özellikle çöl hayatını en ince ayrıntısına kadar yaşayarak onların duygu, düşünce ve dahası dilini çok iyi öğrenmiş olması ile başlatabiliriz. Zira Kur'an dilinin ilk muhatapları olan bu toplumu böylesine tanımış olması, onun ileride yapacağı çalışmaların en önemlisi olan Kur'an meali ve tefsirine çok önemli katkılar da bulunacak malzeme birikimi yapmıştır. Bunun yanında Batı'da doğmuş ve büyümüş, Batı eğitimi almış, o dünyanın hayat felsefesini ve temel dinamiklerini özümsemiş olması, düşüncesinin oluşumunda ikinci altyapıyı oluşturur. Daha da önemlisi bir Yahudi aileden gelip bu dini çok iyi öğrenmiş olması da eklenince, sanırız çok az insana nasip olacak bir kültürel bilgi ve tecrübe birikimine sahip olarak bu alanda yerini almıştır. Onun sahip olduğu bu üçlü altyapı, İslam'da eriyip daha sonra yeniden güçlü ve tek bir sistem halinde hayat bulacaktır. Ancak, buradan onun düşünce sisteminin Hristiyan, Yahudi ve İslam'dan oluşmuş bir yapı (eklektik) arzettiği gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır.¹⁸.

Onun böylesi bir aşamadan geçmiş olması, düşüncesinin de tamamen dini bir yapı da olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla o, İslam'ı; "başlıbaşına bir kültür alemi ve sınırları belli sosyal bir nizam", onun ortaya koyduğu medeniyeti de; "tamamıyla dine bağlı " olarak görmektedir¹⁹. Bu özellik İslam medeniyetini diğerlerinden ayıran en temel özellik olarak daima bir öncül vazifesi görecektir onun düşüncesinde.

¹⁶ **Mekke'ye Giden Yol**, s. 7-16.

¹⁷ Bu söylenenlerin teferruatı ve Esed'in düşünce yapısının nereden nereye geldiği ayrıntılı olarak Mekke'ye Giden Yol adlı eserinde yazar tarafından güzel bir şekilde anlatılmıştır.

¹⁸ **Yolların Ayrılış Noktasında İslam**, s. 15-16.

¹⁹ *age.*, s. 16-19.

Bu düzlemde İslam'ın hayat anlayışı, insana bakışı ve ibadet düsturlarını ele alarak onu diğer dinlerden ayıran en önemli özelliği olan düalizmi (maddi-manevi, ruh-beden, din-dünya ayrımı) reddedilişine vurgu yapmaktadır. Buna göre din; yüksek ideali insanda gerçekleştirmeyi hedef edinmiştir, bunu gerçekleştirmek (kemale ulaşmak) de insanın bu dünyadaki imkanlardan tam anlamıyla yararlanması ile mümkün olacaktır. Bundan dolayı "İslam, prensip olarak, yeryüzü ile onun yaratıcısı arasındaki metafizik ilişkileri düzenlemeyi üzerine almakla yetinmiyor, en az bu kadar, ferd ile onun sosyal çevresi arasındaki münasebetlere de el atıyor". O halde insanın vazifesi; "kendisi için olan" in en iyi ve en güzelini ortaya koymak, bununla Allah'ın ona bahsettiği hayat nimetini değerlendirmek, elinde olan ilerleme ve yükselme vasıtalarıyla, manevi, sosyal ve maddi hayatlarında insanoğullarına yardımcı olmaktır"²⁰. Görüldüğü gibi o, burada, kulluğu çok geniş bir perspektifden ele alarak bunu hayatın bütün alanlarına yaymaktadır.

Gaye problemini daima gündeme getiren yazar, İslam'ın bu bağlamdaki görüşünü, gayesi "maddi fayda" olan hatta bunu modern bir tanrı ve din haline getiren Batı'nınki ile karşılaştırmaktadır. Ancak, Batı'nın ilerlemiş maddi üstünlüğünün de bilincinde olduğu için, 20. yüzyılın İslam dünyasında önemli bir tartışma konusu olan "Batı medeniyetinden yararlanıp yararlanmama" sorunu karşısında o, gerek Batı'da gerekse dünyanın diğer yerlerindeki müslümanların bu medeniyet karşısında takınacakları tavrı ve onun maddi üstünlüğünden faydalanmayı, her şeye rağmen özü kaybetmeden sürdürmelerinden yana bir tavır sergilemektedir²¹.

Özü kaybetmeme şartı onun en büyük güven kaynağıdır ve bundan dolayı da büyük bir güven içerisinde müslümanların kendi dışındaki düşünce ve medeniyetlere açık olmalarını savunmaktadır. Rahatlıkla anlaşılacağı gibi onun güvendiği şey; Kur'an ve onu yaşanmış biçimini anlatan hadis ve sünnettir. Öyle ki o, hadis ve sünnet üzerinde bir takım gereksiz tartışmalardan ziyade, onun İslamî kalkınmanın anahtarı olduğunu vurgulamaktadır. Bu sebeple, İslam tarihi boyunca gündemden düşmeyen sünnet ve hadis tenkid ve aleyhtarlığını eleştirmiştir. Sonuç olarak; Esed'in düşünce sisteminin temelini oluşturan Kur'an ve sünnet ikilisi olduğundan her ikisine de çok sağlam bir şekilde yapışmış ve İslam'ın hala insanlığa çok şey verebileceği²² inancıyla kendince İslam düşüncesini güncelleştirmeye çalışmıştır.

Bu güncelleştirme çalışmalarına, İslami bir toplum oluşturmak için hem teorik hem pratik cevaplar aramıştır. Öyle anlaşılıyor ki o, öncelikli olarak kavramların yeniden ele alınması ve yorumlanmasını ilk yapılacak iş olarak görmektedir. Bu sebeple ilk önce şariat kavramını ele alıp incelemektedir.

Ona göre şariat; Kur'an ve onun yaşanan şekli olan sünnetten başka bir şey değildir. Kur'an bazı konularda çözümler getirmiş, ama çözüm getirmediği işleri her çağın insanına bırakmıştır. Dolayısıyla bu iki esas dışında fakihlerin ortaya koymuş olduğu çözüm ve görüşler şeriatın bir cüzü değildir. Çünkü şariat değişmez, ama zamana bağımlı olduğu için fakihlerin çözümleri zamanın değişmesi ile birlikte değişecektir. Bu tabii ve zorunlu bir

²⁰ age., s.23-26.

²¹ age., s. 23-87.

²² age., s. 88-116.

şeydir. Zira hayatın kendisi sürekli ve zorunlu olarak değişmektedir. Fakat bu gerçeğe rağmen fakihlerin çözümleri şeriatın bir parçası olarak kabul edilmiştir ki, yazar bunu eleştirmektedir²³.

Esed'e göre; İslami toplum konusunda örnek teşkil edecek en iyi yapılanma ilk dört halife zamanıdır. Zaten bu devirden sonra kesinlikle İslam tarihi boyunca bir İslami devlet kurulamamıştır. Bunun en büyük sebebinin de şeriat ve fıkıh kavramları arasındaki belirsizlikten kaynaklandığı açıktır. Buna rağmen, ilk halifeler döneminin yönetim şeklini günümüze taşımaya kalkmaktan daha büyük hata olamaz. Çünkü "Kur'an ve Sünnet'teki siyasi durumlarla ilgili hükümlerin özünü çıkaracak olursak, aralarında devlet için belirli bir şekil ön gören bir nass bulamayız. Başka bir deyimle şeriat; İslam devletinin yapısını kendisine göre şekillendirilmesi gereken bir örnek" vermemiş, hatta siyasi temellerle ilgili kurallar oldukça sınırlı tutulup, bu konularla ilgili yapılacak çalışmalar, değişen zamanın gereklerine uygun şekilde yapılmak üzere her çağın yaşayan insanına bırakılmıştır²⁴.

Esed, "Eğer böyle ise yapılması gereken hemen bu çağın şartlarına göre somut şeyler ortaya koymak gerekir" diyerek, yukarıdaki cesur çıkışının ardından, Kur'an ve sünnetten kendi çabasıyla siyasi alanla ilgili bir takım temel ilkeler ortaya koymaya çalışmaktadır. Doğrusu sıcaklığını hala koruyan bu konuyla ilgili olarak onun varmış olduğu nihai çözüm; Amerikan başkanlık sistemi gibi bir sistemi önermektir. Ona göre; "Amerikan Sistemi" Peygamber (sav.) in tavsiyesine en uygun sistemdir²⁵.

Muhammed Esed, bu alandaki tarihsel kayıtsızlık ve eksiklerinden dolayı müslümanlara yönelik eleştiriden geri durmayarak, Kur'an ve Sünnet'in yeniden ele alınması ve değerlendirilmesini istemektedir. Bu amaçla mezhebi kaygılardan arınmış ve bütün müslümanların kabul edeceği ortak bir İslamî Sosyal Hükümler Ansiklopedisi'nin telif edilmesini önermekte²⁶ ve kendisi de buna pratik bir örnek sunmaktadır. Onun çalışmalarında sahabe sonrasına hiç referans vermemiş olması, ilginç bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Meselelere genel yaklaşan ve yine isim ve yer belirtmeden müslümanlara yönelik eleştirde bulunmayı ilke edinen yazarın, bir müslüman olarak, İslam dünyasında güncelliğini kaybetmeyen ihtilaf sorununu fazla büyütmeden sakınmak için bu yola başvurduğu kanatındeyiz.

Esed'in söylediği şeylerde son derece rahat ve net olması ilginç ve kendisini anlatan en belirgin özelliğidir. Yaşadığı dünyanın "farkında olan" bilinçli bir insan olarak yeni ve cesur yaklaşımlarda bulunan, öneriler ve çözümler sunan, bunlarda da söylenmişleri değil söylenmesi gerekenleri daima ön plana çıkaran bir düşünür olarak merhum Muhammed Esed ilim aleminde doğrusu haklı bir itibar kazanmıştır.

V- MEAL VE TEFSİRİ: (The Message of The Qur'an/Kur'an Mesajı; Meâl-Tefsir)

²³ *İslam'da Yönetim Biçimi*, s. 38, 51-59.

²⁴ *age.*, s. 20, 71.

²⁵ *age.*, s. 131-132.

²⁶ *age.*, s. 183-188.

1- *Meâl-Tefsir'in tanıtımı ve metodu:*

Muhammed Esed, The Message of The Qur'an adını verdiği bu eseriyle adına uygun olarak, Kur'an'ın mesajını çağın insanına ulaştırmayı arzulamıştır. Tefsirin sunuşunda da yazdığı gibi, onun esas gayesi; "İslam'ın ana kaynağı olan kitabı doğru, sade, anlaşılır ve günün insanına, daha doğrusu Batı'lı insana, hitap eden bir üslupda yazmak, böylece onlara ön yargılarını terkettirecek doğru İslam'ı tanıtmaktır". Onun yılmaz mücadelesi böylece bizzat Kur'an sahifeleriyle tebliğe dönüşmüştür.

Bilinen klasik tefsir anlayışı ile Fatiha-Nas usulü tam bir Kur'an çeviri ve şerhidir Kur'an Mesajı. Her surenin başına yazdığı giriş mahiyetindeki kısa açıklamalar gerçekten az sözle çok şey söyleme yöntemi ile maksadına daha başta ulaşmaktadır. Burada adeta surenin bir özeti vardır. Sonra ayetler kendi üslubunca tercüme edilmiş ve gerekli yerlerde dipnotlarla izah yoluna gidilmiştir. Bu haliyle o, daha önce ülkemizde Hasan Basri Çantay'ın yapmış olduğu Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim adlı çalışmaya benzemektedir. Aradaki fark, Çantay'ın kişisel yorumdan ziyade tefsirlerin görüşlerini aktarması, Esed'in ise, kişisel yorumlarına ağırlık vererek zaman zaman da tefsirleri referans göstermesidir.

Yazar kitabın sonuna ek olarak dört ana başlıktan oluşan özel konulara ait çalışma eklemiştir. Bunlar; Kur'an Sembolizmi ve Alegori (Müteşabihât), Mukattaat, Cin Terimi ve Kavramı son olarak da Gece Yolculuğu (Mi'râc) dur. Bu makaleler ayrı bir çalışma konusu olabileceği için tek tek burada ele almıyor, ancak onların da kitaptaki genel çalışma esasları içine dahil olduğuna işaret etmekle yetiniyoruz.

Aslında Kur'an Mesajı, iki açıdan ele alınması gerektiği kanaatindeyiz. Birincisi; meal, ikincisi de; tefsirdir. Burada, "zaten ikisinin birbirinden farkı yoktur" şeklinde bir itirazın pek yerinde olmadığı, aşağıda örneklerle de açıklanmaya çalışılacağı gibi, kitap gözden geçirilince anlaşılacaktır.

A- Meâlin Metodu ve Özellikleri

Her dile olduğu kadar Kur'an'ın İngilizce'ye aktarımı da en az o kadar zordur. Ancak Esed'in tercümesi bu zorluğu diğerlerine göre nisbeten başarmıştır. Batı dillerine yapılan tercümelemlerin azlığı, çoğunlukla bu tercümelemleri müsteşriklerin yapmış olması, dahası kasıtlı çarpıtma ve yanlışların varlığı da göz önünde bulundurulursa bu tercümenin ne kadar önemli ve başarılı olduğu anlaşılacaktır. Aslında Kur'an'ın anlaşılmasında şu dil bu dil farkı yoktur. Bu bağlamda mesela; Kur'an'ın Türkçe tercümelemlerinde de en iyi ve eksiksiz bir meâl ulaşılamadığı herkesin malumudur. O halde Kur'an'ın anlaşılması sorunu bölgesel ve kişisel olmaktan öte insanlığın meselesidir.

Tercümenin sade bir üslûpla ve ayette denilmek istenen değil de ne deniyorsa onu aktarma çabası oldukça başarılıdır. Bundan dolayı tercümede dikkati çeken önemli bazı özellikler şunlardır²⁷.

²⁷ Bu makalede **Kur'an Mesajı'nın** Türkçe tercümesini esas aldığımız göz önünde bulundurularak nisbeten farklılık arzetecek örnekler seçilmeye çalışılmıştır.

a- Kur'an dilinin îcaz ve i'caz özelliğini yansıtması.

b- Kur'an'ın indiği zamanda anlaşılın şeyi aktarmak için kavram ve kelimeleri bizzat vahiy dönemindeki anlamlarıyla değerlendirmeye alması.

Bu sebeple hemen her kavramı tercüme etmeye çalışmış ama Arapça'nın özel yapısının farklı bir ifadesi olan "Sure" ve "Kur'an" isimlerini olduğu gibi almıştır. Özellikle Kur'an'ın kendi anlamlandırıldığı kavramları, daha sonra kazandığı şekliyle değil, yine nüzul döneminde anlaşılın anlamları ile değerlendirmektedir. Burada kendisinin ortaya koyduğu ilke: "Kur'an'dan ilk dönemde anlaşılana dönmek" dir²⁸.

Bu sebeple Esed, Kur'an'daki kelimelerin her birini kullanıldığı özel bağlama göre değerlendirip anlam vermektedir. Bu bağlamda Kur'an kelimelerini;

b.1- Lugat anlamı;

b.2- Kur'an'ın kazandırdığı anlam, olmak üzere iki ana grupta değerlendirdiğini söyleyebiliriz.

Buna güzel bir örnek olarak "Küfr" ve "Kâfir" kelimelerini verebiliriz. İnsan suresi 4. ayette geçen Kafirler (*el-Kâfirûn*) kelimesini İslam terminolojisinde kazandığı sade anlamıyla "İslam dinine inanmayan" kişiden daha genel bir içerikle ele almakta ve onu; "Hakikati inkar edenler" diye çevirmektedir. Bunu biraz daha açarak; "İnsanın hem fitratında mevcut olan Allah'ın varlığını tanıma yeteneğini baskı altına alması, hem de sahip olduğu, iyiyi ve kötüyü içgüdüsel olarak kavrama yetisini gözardı etmesi anlamına gelir"²⁹ şeklinde izah etmektedir.

İkinci bir örnek, *Müslim* ve *İslam* kelimeleridir. Bilindiği gibi, çokca kullanılan bu kelimeler Kur'an'ın anlattığı dinin ve ona bağlanan insanın adı olarak merkezi bir öneme sahiptir. Esed, Kur'an'daki her iki kelimeyi de "Müslüman olan" veya "İslam'a giren" şeklinde değil, aksine kelimenin esas anlamına dayanarak "Allah'a teslim olan" kimse veya "insanın Allah'a teslimiyeti" şeklinde çevirmiştir. Gerekçesi de şudur: "Unutulmamalıdır ki, bu terimlerin "kurumsallaşmış" kullanımı -yani, özellikle Peygamber Muhammed (s.) ın izleyicileri için kullanılması- kesinlikle Kur'an-sonrası bir gelişmeyi yansıtmaktadır ve bu nedenle de bir Kur'an çevirisinde yer almamalıdır"³⁰.

Bu hassasiyetinde haklı olmakla birlikte çok geniş bir yelpazede ele alması, bir yanlışlık olarak değerlendirilebilir. Mesela; Al-i İmran suresinin 19. ayetindeki *el-İslam* kelimesi bir dinin özünü açıklamakla birlikte onun özel adı olarak kullanılmıştır. Buradaki "kurumsallaşma" Hz. Muhammed'den sonra değil, tam tersi onun peygamber olarak gelmesinden önce peygamberler tarihi boyunca gelmiş ve mükemmele erişmiş olan kurumsallaşmayı anlatmaktadır ve bu şekliyle aktarmanın daha uygun olacağı ortadadır.

²⁸ age., I,XXVI (Önsöz).

²⁹ age., III,1215. Ayrıca bkz.: 2/Al-i Ğmran 91.

³⁰ age., III,1117, I,31,

Yine, aynı ayette geçen *ed-Dîn* kelimesini "tek (hak) din" olarak çevirirken, aynı surenin 83. üncü ayetindeki *Dînullah* terkiibini "Allah'a iman" olarak çevirmiştir³¹. Halbuki burada da bizzat önceki ayetteki gibi Hak Din'in bir başka şekilde söylenmesi sözkonusudur. Bu sebeple kesinlikle "Allah'a iman" olarak tercüme edilerek Allah'ın Dini tabirinin anlattığı geniş ve kapsamlı çerçeve daraltılmamalıdır. Esed'in bu kelimeyi böylesi bir anlama hasretmesi, önceki tefsirlerin etkisiyledir. Zira özellikle kelamî ağırlıklı tefsirlerde bu eğilimi müşahade ediyoruz.

Yazarın koyduğu ilkeye iyi bir örnek de, 68/Kalem 4. ayetteki *hulukun azîm* ibaresini "üstün hayat tarzı" olarak çevirmesidir³². Burada bu ibareyi "üstün ahlak" diye anlamlandırılan klasik yorumlardan oldukça farklı hatta daha kapsamlı bir tarzda ele almıştır ki, burada tutarlı bir tefsirle karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkündür.

c- Ayetlerin anlamlarını "**Kur'an bütünlüğü**" içerisinde anlamlandırması.

Esed bu konuda, "Kur'an **'gerektiği gibi'** okunursa kendisinin en iyi tefsiri olur"³³ öncülünden hareket etmektedir. Bu düşüncesini başka bir yerde şöyle açmaktadır: "Kur'an'daki bütün ifadeler, bütün ilke ve öğretiler karşılıklı olarak birbirini tamamlar ve dolayısıyla bunların her biri bir bütünü ayırmaz parçaları olarak okunmadıkça doğru olarak anlaşılabilir"³⁴. Bu iki ilke doğrultusunda mesela; *ûtu'l-kitab*³⁵ veya "*ehlu'l-kitâb*"³⁶ gibi iyice kavramlaşmış ve özellikle Yahudi ve Hristiyanlar için özel isim olarak kullanılmış tabirleri "kendilerine (çok önceden) vahiy verilmiş" veya "geçmiş vahyin mensupları" şeklinde bütün vahiy tarihini içine alacak tarzda değerlendirmiştir.

Doğal olarak buradan anlaşılacağı gibi Esed, bu hitapla Kur'an'ın sadece nüzul döneminde Hicaz bölgesinde yaşayan geçmiş vahiy muhataplarını değil, Kur'an'ın bütünlüğüne hakim olan ve kendinden önceki gelen bütün peygamberleri ve onların getirdiği vahiyleri kabul etmesini gözönünde bulundurarak böyle bir sonuca varmıştır. Eğer bu durumu göz önünde bulundurarak okumayı sürdürürsek bunun doğru bir anlamlandırma olduğunu kabul edebiliriz.

d- Hitabı umumileştirmesi.

Biraz sonra, sebebiyle birlikte, genişçe ele alacağımız bu özellik için şunu söyleyebiliriz; Türkçe meâllerde ayetlerdeki isimler yerine kullanılan zamirleri mesela; "(Ey Muhammed) sana ..." şeklinde parantez içi özel isimlerin yazılması sık karşılaşılan bir özelliktir. Kur'an Mesajı'nda bu kayıtlara yer verilmemiştir. Bunun sebebini biraz sonra ele alacağız.

³¹ age., I,91 ve 105.

³² age., III, 1174. Ayrıca farklı bir örnek için "Allah'a karşı sorumluluk bilinci" olarak çevirdiği Takva kavramının geçtiği ayetlere (2/Bakara 2, 24, 41; 26/Şuara 161, 163, 179; 49/Hucurât 13 vb.) bakınız.

³³ age., III,1212.

³⁴ age., I,355.

³⁵ 9/Tevbe 29.

³⁶ 29/Ankebut 46.

B- Tefsirin Metodu ve Özellikleri

Tefsire gelince; hemen bidayette, akla gelen türden klasik bir tefsirle karşı karşıya olmadığımızı hatırlatmalıyız. Yani Esed, bütün ayetleri sırayla ele alarak onlar hakkında söylenen her şeyi aktarmak, o ayetlerden çıkarılacak hatta çıkarılmayacak bütün konuları tek tek incelemek gibi bir yöntemi benimsememiştir. Aksine yeri geldikçe bazen ayetin bütünü, çoğunlukla da ayetin içinde yer alan kelime veya cümlelemler hakkında özlü açıklamalar yapm_şt_r.

Mesela; 22/Hac suresi 26. ayetteki *el-beyt* 'i "ibadet evi" olarak tercüme etmiş, tefsirinde de kısaca "Yani Kabe" izahını getirmiştir. Yine aynı ayetteki Hz. İbrahim'e hitabeden "*en lâ tüşrik bihi şey'en* = O'na hiçbir şeyi ortak koşma" cümlesinin tefsirinde ise; "Hz. İbrahim'in Allah'a herhangi bir varlığı ortak koşmaktan bütünüyle uzak olduğu yolundaki sık tekrarlanan Kur'anî ifade gözönünde bulundurulursa, bize öyle geliyor ki, yukarıdaki buyruk daha özel bir anlam taşımakta, yani "*Mabed'in kendisinin bir tapınma nesnesi olmasına izin verme; sadece, bu Mabed'in Tek Tanrı'ya adanmış ilk mabed olması nedeniyle özel bir anlam ve önem taşıdığını insanlara açıkla*" anlamına gelmektedir"³⁷ açıklamasını yapmaktadır.

Burada yazarın tefsirî açıklamalarında takib ettiği metodu ve kaynaklarını kısaca gözden geçirmekte yarar vardır. Bu tefsir çalışmasında yazarın uyduğu ve bir kısmını tefsirinin Önsöz'ünde açıkladığı bazı esaslar şunlardır:

a- Kaynaklar.

a.1- Önce kitabî olanlara bakacak olursak, Esed'in, klasik tefsir ilminin önemli isimleri olan İbn Kesir, İbn Teymiyye, Beğavî, Beydavî, M. Abduh, Razî, Ragıb el-İsfahanî, Suyutî, Taberî, Tefsiru'l-Menar ve Zemahşerî'yi kendine kaynak seçmiş olduğunu görürüz. Bunun yanında yine itibar edilen hadis (Fethu'l-Barî, Musned, Sunen İbn Mace, Sahih-i Muslim, Neylu'l-Evtar Mustedrek, Muvatta, Sunen-i Neseî, en-Nihaye, Kitabu'l-Faik ve Sunen-i Tirmizî), fıkıh (el-Muhalla, Kitabu't-Tekasım ve'l-Enva) tarih (Vefeyâtü'l-A'yân, Siretu İbn Hişam, Tabakâtü'l-Kebir, Kitabu'l-Megazi) ve lügat (el-Kâmus, Lane, Lisânu'l-Arab, Muğni'l-Lebîb, Tâcu'l-Arûs) kitaplarını da baş ucuna koymuştur³⁸.

Klasik tefsirlerin dayanılmaz çekiciliği, zorunluluğu ve eskimez orijinalliği aslında tefsir tarihi boyunca hiç terk edilmemiştir. Esed de zaman zaman buna yer vermekte, ama bunlar içinde en çok aktarmaları, artık tefsir tarihinde bir klasik olan, Tefsiru'l-Menar'dan nakil yapmaktadır. Bu sonuncuyu vurgulamamızın nedeni, kendisinin de belirttiği gibi³⁹, Muhammed Abduh'dan oldukça etkilenmiş olmasıdır. Ama her konuda onu esas aldığını da söyleyemeyiz.

³⁷ age., II,673-74.

³⁸ age., I,XXIX (Önsöz).

³⁹ **Mekke'ye Giden Yol**, s. 212.

Mesela; 105/Fil suresi 4. ayetteki "Kuşların attığı sert taşlar" ibaresini, "önceden tesbit edilmiş taş gibi sert azab darbeleri" şeklinde çevirmiş ve bu azabın bir salgın hastalık olabileceğini söylemiştir. Müfessir bu çeviri ve tefsiri için klasik tefsir, tarih ve lugat kitaplarını referans vermektedir. Halbuki bu görüşün Abduh'a ait olduğu yolundaki yaygın kanaatin aksine o, Abduh'dan hiç söz etmemektedir⁴⁰.

a.2- İkinci maddede yazmamıza rağmen onun birinci kaynağı Kur'an'dır. Yani bir anlamda o, Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi burada uyulan en önemli ilke; "Kur'an'ın Bütünlüğü" ilkesidir. Bu ilkeye sadık kalmak için ayet izahlarında sürekli benzer ve ilgili ayetlere atıflar yapmaktadır⁴¹. Esed'in tefsirinde sık sık başvurduğu bir başka kaynak da Kitab-ı Mukaddes'tir⁴².

a.3- Peygamber (sav.) ve sahabeden gelen rivayetler.

Esed'in rivayetler konusunda biraz oldukça titiz davrandığını ve bu sebeple tefsirlerde nakledilen her rivayeti almadığını görüyoruz. Bu konudaki titizliğinin anlaşılır tarafı; bu tür rivayetler içerisinde İsrailiyat, uydurma ve ayetlerin anlattığı ile ilgisi olmayan şeylerin bolca yer almasıdır. Bunlara hadis diye rivayet edilen haberler de dahildir. Ancak bu, onun hadislerle hiç yer vermediği anlamına gelmemelidir. Bu bağlamda tam anlamıyla tefsir (yorum) yapmaya çalışan müfessirin, daha çok yoruma dayalı nakilleri aldığını söylemeliyiz. Bu tutum onun hadisleri reddettiği anlamına alınmamalı, bilakis onun **Kur'an'ı umumi bir hitap ve yol gösteren bir kitap** olarak görmesine bağlanmalıdır.

Buna iyi bir örnek Fatıha suresidir. Bu surenin sonunda yer alan *Ğayril mağdûbi aleyhim veleddâllîn*'de kimlerin kastedildiğine dair Hz. Peygamber'den bir çok rivayet gelmiştir. Bu rivayetlere göre, burada Yahudiler ve Hristiyanlar kastedilmiştir. Esed'e göre bunun cevabı çok daha geniştir. O, burada hadisleri ölçü almamış ama hadislerin anlattığını da kapsayacak daha geniş kapsamlı bir yaklaşımda bulunmuştur ki, bu yaklaşım Kur'an'ın ruhuna hiç de aykırı değildir. Gazali ve Abduh'a dayanarak şöyle diyor Esed: "Allah'ın gazabına uğrayanlar; Allah'ın mesajından tam haberdar olan, onu anlayan ama kabul etmeyenlerdir. Sapkınlar ise; ya hakikatin hiç ulaşmadığı, ya da onu hakikat olarak kabul etmelerini güçleştirecek kadar deşmiş ve bozulmuş olarak ulaştığı insanlardır"⁴³.

Esed'in özellikle bu son izahından hareketle hadislerdeki tahsisi almayarak klasik tefsirlerin aksine, *Ğayril mağdûbi aleyhim*'de kastedilenlerin Yahudiler olduğunu

⁴⁰ **Kur'an Mesajı**, III,1308.

⁴¹ bkz.: 2/Bakara 177, 190, 216, 275; 3/Al-i Ğmran 3, 39, 49, 108; 4 Nisa 16, 171; 5/Maide 51; 6/Enam 103; 7/Araf 54; 10/Yunus 3; 11/Hud 31; 18/Kehf 37; 20 Taha 110, 113; 21/Enbiya 28; 23/Müminun 86; 26/Şuara 209; 29/Ankebut 39; 34/Sebe 23; 35/Fatır 5; 39 Zümer 75; 41/Fussilet 13; 47/Muhammed 20; 109/Kafirun 6.

⁴² bkz.: 2/Bakara 125, 140, 147; 3/Al-i Ğmran 33, 142; 5/Maide 18-23; 27, 72, 78; 7/Araf 83; 9/Tevbe 30; 38/Sad 21; 12/Yusuf 19; 13/Ra'd 33; 15/Hicr 58, 60; 26/Şuara 63, 66; 43/Zuhruf 53; 46/Ahkaf 10.

⁴³ age., I,2.

söylememesinden hareketle "kendisi Yahudi kökenli olduğu için mi bu görüşü almadı?"⁴⁴ gibi bir şüpheye düşmenin haklı gösterilecek hiç bir nedeni yoktur.

b- İhtilaflara yer vermemesi.

Esed tefsir kısmında önceki tefsirlerde rastlanan sayfalarca izahlara yer vermediği gibi bu durumun esas sebebi olan ihtilaflara da yer vermez. Hiç bir şekilde ayetler üzerindeki ihtilafları tefsire yansıtmamıştır. Bu amaçla daha önce yapılan tekrarlara girmediği gibi yer yer eleştirel yaklaşımlarda bulunur. Bu arada dikkat çeken en önemli özellik, onun mezhebî kaygı taşımaması, dolayısıyla açıklamalarında rahat bir yol takib etmesidir. Bu konuyla ilgili olarak, mesela; 7/Araf 1143. ve 75/Kıyamet 23. ayetlerde "Allah'ın görülüp görülmeyeceği" konusundaki uzun tartışmalara hiç bir şekilde yer vermemektedir⁴⁵. Benzer tutum için 53/Necm 2-3 ve 19-22 ayetlerinin yorumuna da bakılabilir.

c- Kur'an İlimleri ve Tefsir Problemlerine yer vermemesi.

Kur'an'ın anlaşılmasında Kur'an İlimleri'nin yeri son zamanlarda çok tartışılmaktadır. Biz burada Esed'in bu konudaki görüşünden ziyade tefsirinde bu alanla ilgili rivayetleri esas almadığına işaret etmek istiyoruz.

Bu bağlamda mesela; Nuzûl sebeplerini en azından klasik anlayışla değil, Kur'an'ın umumi hitabına dayanarak ele almaktadır. Mesela; klasik tefsirlerde 4/ Nisâ 61. ayetteki münafıkların Medine münafıkları olduğu, dolayısıyla ayetin hedef kitlesi de onlar olduğu için nüzul sebebi olarak da onları göstermelerini Esed açıkca kabul etmemekte ve bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: "Bana göre bu pasaj tarihi nüzul sebebinin ötesine uzanmaktadır. Çünkü ayet çok sık karşılaşılan bir konu olan inancın psikolojik cephesi problemine değinmektedir. İnsan kavrayışının uzanabildiği alanın ötesindeki bir gerçekliğin (*ğayb*) varlığına tam olarak kani olmayan insanlar, kural olarak, değer yargılarını kişisel tercihlerinden ve ahlaki olarak arzularından ayırmakta zorlanırlar ve bunun sonucunda, çoğunlukla, "şeytani güçlerin isteklerine boyun eğerler". Onlar, vahye (bu durumda Kur'an'a) dayalı ahlaki öğretilerin bir kısmının "belli bir doğruluk payı" taşıdığını gönülsüzce itiraf etseler de bunlar kendi kişisel mizaclarının telkin ettiği arzular ile çatıştığında, bu öğretilerden içgüdüsel olarak uzak dururlar ve böylece, kelimenin en derin dinî anlamıyla *nifak* suçu işlemiş olurlar"⁴⁶.

Esed, ayette tanımlanan münafıkların her zaman var olduğu ve olacağı gerçeğini insanın doğal yapısı ile irtibatlandırarak belli bir zamana tahsis etmeyip bütün zamanlara yaymaktadır ki⁴⁷, bu Kur'an'ın mesajının evrenselliği açısından çok önemlidir. Ama buradan

⁴⁴ Sağıroğlu, Ekrem, "Muhammed Esed ve Kur'an Mesajı", Yeni Şafak Gazetesi 8.11.1996 tarihli nüshası, s.11.

⁴⁵ Kur'an Mesajı, I,298 ve III,1213.

⁴⁶ age., I,151.

⁴⁷ bkz.: 4/Nisa 88.

onun sebeb-i nüzul rivayetlerine hiç itibar etmediği anlamı çıkarılmamalıdır. Yerine göre o, bu tür nakillere yer vermektedir⁴⁸.

Nesh konusunda onun olumsuz tavrına⁴⁹, Muhkem-müteşabih tartışmalarında farklı yaklaşımının olduğuna⁵⁰, mecaz konusunda ise güçlü yorumlar getirdiğine⁵¹, makalenin sınırlarını göz önünde bulundurarak, sadece işaret etmekle yetiniyoruz.

Esed'in daha önce açıklanan, "Kur'an'ın indiği dönemdeki anlaşılana anlama" ilkesinin tabii bir sonucu olarak, daha sonraki dönemlerin bir ürünü olan çeşitli tefsir meseleleri ve Kur'an ilimleri karşısında olumsuz bir tavır takınacağı anlaşılmalıdır. Bu sebeple o, bu tür meselelerin çoğu hakkında sükut etmiştir.

d- Ahkâm ayetlerine yaklaşımı.

Daha önce onun düşüncesini ele alırken İslamî bir toplum oluşturma konusunda ne kadar hassas olduğuna değinmiştik. Bu anlamda o, Kur'an'ın vazgeçilemez bir kaynak olarak ele alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Buna bir örnek olarak Nur suresini, farklılıklarıyla birlikte, güzel bir şekilde yorumladığını görüyoruz⁵². Bu konudaki genel tutumu, hükümlerin şekilden ziyade özünün önemli olduğu (mesela; 24/Nur 31. ayet) ve toplumsal yaşamın sağlıklı bir şekilde teminine yönelik konulduğu (mesela; 5/Maide 48. ayet ve izahı) şeklindedir.

Belki burada bir daha vurgulamak gerekirse, onun, Kur'an'ı, insan için hem bir yol gösterici, hem de kural koyucu olarak değerlendirdiğini söyleyebiliriz.

e- Kıssalara yaklaşımı.

Kur'an'da anlatılan kıssalar üzerinde süpekulasyonların yoğunlaştığı bir çağda onun bu bağlamdaki tavrı nettir. Buna göre, Kur'an kıssaları; ne tarihsel bir veri, ne de Kitâb-ı Mukaddes'te anlatıldığı gibi romantik birer değildir. Bilakis bu kıssalar, anlatılan olay örgüsünün altında yatan manevi çizgi ile insana mesajı iletmek için anlatılmaktadır⁵³.

f- Felsefî altyapıdan faydalanması ve bu altyapının verdiği rahatlıkla İslamî dünya görüşünü çağdaş terminoloji ile kamuya sunması.

Kur'an'ın yaşanan çağın insanına iyice anlatılabilmesi ve insanın bu kitapla iletişim kurabilmesi için, o çağın sosyal değerleri ve fikri akımları, hatta siyasal yönelişleri iyi bir şekilde kavranmalıdır. Bu tek başına yeterli değildir, aynı zamanda Kur'an'ın indiği çağ,

⁴⁸ Mesela; 5/Maide 3; 8/Enfal (sunuş), 9/Tevbe 84; 33/Ahzâb 37; 54/Kamer 1; 105/Fil (sunuş), 111/Mesed (sunuş).

⁴⁹ age., I,30.

⁵⁰ age., I,89.

⁵¹ Mesela; 68/Kalem suresi 40. 2/Bakara 20. ayetin izahına bakınız.

⁵² age., II.704 vd.

⁵³ age., II,455.

sadece Hicaz bölgesi değil gerekirse bütün dünyanın durumu çok iyi kavranmalıdır. Bu, dünya çapındaki bir kitabın anlaşılması için vazgeçilemez bir şarttır⁵⁴. Bu şartın Esed'de yeterince var olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle felsefi kavramları kullanarak Kur'an'ın Arapça incelikli kavramlarını yaşadığı topluma anlatmaktadır. Mesela; 112/İhlas suresinde yer alan *Samed'* i felsefe terminolojisinden faydalanarak "öncesiz ve sonrasız, "Bütün Evrenin Asıl Sebebi" şeklinde çevirmiştir. Mesela; 53/Necm 19-22 de anlatılan putları ve onların Cahiliye'deki fonksiyonlarını zihinlere yerleştirebilmek için, onların Yunan mitolojisinde büyük yer tutan tanrıların birer prototipi olduğuna işaret etmektedir⁵⁵. Benzer tutumu 76/İnsan 1; 53/Necm 38; 2/Bakara 31 vb. birçok ayetin çevirisi ve yorumlarında da sürdürmektedir.

g- Bilimsel konularla ilgili izahlar yapması.

Artık bir tefsir akımı olarak günümüzde varlığını her yerde dile getiren "Bilimsel" veya "İlmi tefsir" örnekleri çağdaş tefsir hareketinde daha bir yoğunluk kazanmıştır. Bu izahlardan Esed de müstağni kalmamıştır. Bir bakıma bu tür yaklaşımlar ayetlerin daha iyi izah edilmesine yarayabilir. Ancak bugün doğru iken yarın yanlışlanabilecek "teorilerle" ayetleri izah edip kesin yorumlarmış gibi takdim etmek yanlıştır⁵⁶.

h- Sosyolojik ve Psikolojik yaklaşımlarda bulunması.

Toplumsal hayat ile ilgili ayetler gerçekten çok iyi tahlil edilmelidir. Bu konu belki de Kur'an'ın öncelikleri arasında en üst sıralarda yer alır. Özellikle geçmiş milletlerle ilgili anlatılanlar çok iyi tahlil edildiği takdirde arzulanan sonuç alınacaktır. Bu kurala Esed'in uyduğunu söylemek mümkündür. Buna 68/Kalem 24 ayetin içeriğini "Sosyal Günah" kavramıyla izahı iyi bir örnektir.

Psikolojik tahlillerle insanın iç dünyasını izah etme girişimi bu tefsir de oldukça sık rastlanan bir olgudur. Bu tahlillerin bir örneğini Yahudiler'in azgınlık ve taşkınlıklarına, bizzat maymun olma değil de, psikolojik bir ceza, yani "aşağılık maymunlar gibi olma" cezası verildiğini anlatarak vermektedir⁵⁷.

ı- Hitabı umumileştirmesi.

Kur'an'ın hitap tarzı; yerine ve söylenecek söze göre Arapça'nın değişik hitap şekillerini kullanmak şeklinde ifade edilebilir. Bunlardan bizi burada ilgilendiren tekil (müfred) hitaplardır. Söz konusu hitapların kime yönelik olduğu konusunda zaman zaman uzun tartışmalar yapılırken Esed, böylesi bir tartışmaya girmeyerek konuyu kısa yoldan çözümlene yoluna gider. Mesela; 7 Araf 29. ayetin tercümesinde bu konuda öncekilerin yaşadığı kararsızlığın Kur'an Mesajı'nda olmadığını görüyoruz. Bilvesile ayetin doğru bir Türkçe tercümesinin olmadığını da söylemek mümkündür.

⁵⁴ Bu bağlamda yazarın "Önsöz" ü (I,XXI) iyice okunması gerekmektedir.

⁵⁵ age., III,1081. Başka bir örnek için Gayb'ın yorumuna (2/Bakara 2) bakınız.

⁵⁶ ge., II,651. Örnek yorumlar için, 75/Kıyamet 9; 21/Enbiya 30,31; 16/Nahl 15; 36/Yasin 36,38 ayetlerinin yorumlarına bakınız.

⁵⁷ 7/Araf 166. Ayrıca bakınız, 8/Enfal 24; 91/Şems 7-9; 102/Tekasür 1-2.

Daha açık ve maksadı anlatan bir örnek, Esed'in Kıyamet suresindeki izahıdır. Ona göre surenin 16-19 ayetlerde muhatap sadece Hz. Peygamber değil, bütün müslümanlardır. Aynı hitap 87/Ala 7, 93/Duha 1-11, 108/Kevser surelerinde de vardır.

2- Eserin Orijinal Tarafı

Bütün bu izahlardan sonra *Kur'an Mesajı'nın* amacını; *ayetlerin mealinde, manayı olduğu gibi yansıtma*, yani "*Kur'an'ın dediği*" ni aktarma, tefsirinde ise, *ayetlerden ne anlaşılabilir veya anlaşılması gerektiğinin cevabını arama*, yani "*Kur'an'ın demek istediği*" ni *yansıtma* olarak iki cümleyle özetlemek mümkündür.

Burada o, önceden var olan görüş ve düşünceleri yansıtmaktan ziyade kendisinin incelemeleri sonucu ortaya çıkan görüşü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Esed'in meal ve tefsirinin iyi bir dirayet tefsiri örneği olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Ayrıca Esed'in taşıdığı kaygılar ve ilmi birikiminin bir ürünü olan *Kur'an Mesajı*, hem akademik ve hem de genel okuyucuya yönelik bir yaklaşım özelliği taşıdığı için, hemen herkesin rahatca okuyup Kur'an'ın insanlığa sunduğu mesajı anlayacağı bir terminolojiye sahiptir.

Bu yaklaşımıyla Esed'in bu çalışmasını; Kur'an'ın orijinal hitabını (söylem) muhafaza ederek çağdaş bir okuma ve Kur'an-insan diyalogunu direkt sağlama çabası, insanı ve akli yeniden Kur'an'la haşır neşir olmaya ve onu daha iyi anlamak için akli yeniden gündeme getirmeye bir çağrı olarak görmekte ve eserin bütün özgünlüğüyle Kur'an'ın anlaşılmasına büyük bir katkı olduğu kanaatini taşımaktayız.

Herşeye rağmen çalışmanın mükemmel bir tefsir olduğu söylenemez. Özellikle yazarın hedefinin böyle bir tefsir yazmaktan çok, Kur'an'ın adeta ana fikrini yaşadığı topluma sunma çabasında olduğunu unutmamalıyız. Eğer bu tefsirde her aradığımıza cevap bulma beklentisi içerisine girersek bu sonuçsuz bir beklenti olacaktır, zira bir çok ayet ve konu ele alınmamıştır. Ama herşeyden önemlisi, meâlin çok başarılı olduğunu, tefsir sahası için en orijinal tarafının da bu olduğunu vurgulamak isteriz.

Kitabın sonuna eklediği mi'râc olayı benzeri bazı yorumlarda aşırı rasyonalist⁵⁸, İslam'da savaşın (cihad) savunma amaçlı olarak farz kılındığını savunması⁵⁹ gibi genel teamüllere aykırı yorum olarak gözükken yerleri inkar kapsamında değerlendirmekten ziyade, yine yaşadığı toplumun anlayışını göz önünde bulundurma kaygısını taşımasına bağlıyoruz.

Eserin Türkçe'ye çevirisinin de en az orijinali kadar başarılı ve nefis bir usluba sahip olduğunu ayrıca belirtmek isteriz.

VI- SONUÇ

⁵⁸ age., III,1337.

⁵⁹ age., III,359.

20. yy. başıyla sonu arasında büyük uçurumların olduğu bir çağdır. İlk yarısı, fırtınaların, çalkantıların, yıkımların ve uçurumların yaşandığı bu çağın ikinci yarısında, içten ve derinden kaynayıp gelen değişim ve oluşumlar, en büyüğü dinde olmak üzere, dünyada yeni yönelişleri beraberinde getirmiştir. Tam bu çağın başlangıcında doğan Leopold Weiss de bu değişme ve gelişme seyrini hayatında cem etmiştir.

Sanırız bu durumdan en büyük payı İslam dünyası almıştır. Yüzyılın ikinci yarısında derinden gelen sarsıntılar, bu coğrafyada düşüncede yeni bir silkinişi beraberinde getirmiştir. O güne kadar var olan Batı'yla üstünlük ve savunma şeklindeki atışmalar artık entelektüel olarak yeni bir boyut almıştır. Bu süreçte de yeni bir İslam düşüncesi oluşturma çabasına girişilmiştir. Bu sıkıntı ve oluşumların tam ortasında yer almış olan Esed, kendince katkılarını teorik ve pratik olarak sürdürmüştür. Onun düşünce hayatı yanında Pakistan'da fiili olarak bu çabaların içerisinde yer almış olması takdire değer bir özveridir. Bu çalışmalarının bir sonucu olarak, Amerikan Yönetim sisteminin İslam dininin esasları ile uyuşan en uygun sistem olduğunu söylemesi onun en özgün taraflarından biridir⁶⁰.

Esed hakkında Türkiye'de yazılan yazılarda daha çok onun Batı kaynaklı olduğuna vurgu yapılmasının haklı tarafı olmakla birlikte yerinde bir davranış olmadığı kanaatindeyiz. Zira, en az Batı kadar Doğu'yu da tanıyan, dinlerin ve düşüncelerin felsefi temellerine inerek karşılaştırmalar yapan yazarın çalışmalarından belki Doğu daha çok istifade etmiştir. Birçok dile çevrilen kitapları Mısır ve Türkiye'de defalarca basılmıştır. Özellikle Kur'an'ın anlaşılmasına kendini adanmış bir çabanın günümüz dünyasında şöyle veya böyle bir ayırıma tabi tutmanın bizim için kayba sebep olacağına inanıyoruz. Nasıl ki, geçmişte tefsirleri mezhebî ve ideolojik ayırımına tabi tutmak Kur'an'ın anlaşılmasına hiçbir katkıda bulunmamış bilakis çok şey kaybettirmiş ise, aynı hatayı bir daha tekrarlamak da bize aynı sonuçları verecektir.

İsmi değiştirmiş olsa da Esed, bir Batı'lı ama her şeyden önce o müslüman bir düşündürdür. En önemlisi de Kur'an'ı sadece Allah'ın kelamı olarak ele almış, hiç bir önyargıyı esas almamış, Kur'an'ı insan için inen ve insana bu yaşam sahnesinde yol gösteren bir kitap olarak kabul etmiştir. Bu özelliği bile onun çabasının takdire şayan olmasına yeterlidir. Allah-insan münasebetini çok iyi özümsemiş birisi olarak Kur'an'ın daima yeniden vahyediliyormuşcasına okunmasını isteyen Esed'in *Kur'an Mesajı* adlı eserini okuyan kişi, kendini psikolojik ve zihni olarak onun indiği dönemde imiş gibi hazırlamalıdır ki onu anlayabilsin. Bu açıdan bakılınca Esed'in çabası daha iyi anlaşılacaktır.

Esed'in düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet ikilisi oluşturmaktadır. Bütün çözüm ve önerilerini bu düzlemde ele alan yazar, İslam medeniyetinin oluşum sürecindeki bütün yaklaşım ve çözümlerinin değişime tabi olduğunu kabul ettiğinden, onları hiçbir şekilde kendisi için bağlayıcı olarak değerlendirmemektedir. Bu arada akla gelebilecek her türlü soru için cevabı; "reformcu olmadığı ve dinde reform istemediği"⁶¹ yolundadır.

⁶⁰ *Ğslam'da Yönetim Biçimi*, s.131-32.

⁶¹ *Yolların Ayrılış Noktasında Ğslam*, s. 119.

Evet zaman hızla hareket ediyor ve Kur'an'ın hayat veren solukları daha etkili bir şekilde insanlığın üstünde dolaşılıyor.

VII- KAYNAKLAR.

Esed, Muhammed, **Mekke'ye Giden Yol**, (çev. Cahit Koytak), 3. bas., İşaret y., İst. 1992.

-----, **İslam'da Yönetim Biçimi**, (çev. M. Beşir Eryarsoy), Yöneliş yay., İstanbul 1988.

-----, **Yolların Ayrılış Noktasında İslam**, (çev. Hayreddin Karaman), Nesil yay., İst. 1965.

-----, **Kur'an Mesajı; Meal-Tefsir**, (çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret yay., İst.1996, I-III cilt.

Sağıroğlu, Ekrem, "**Muhammed Esed ve Kur'an Mesajı**", Yeni Şafak Gazetesi 8 11 1996 tarihli nüshası.